

Lärlingsutbildning och entreprenörskap i skolan

Förutsättningar för företagande och jobb

Rapport från Företagarna

augusti 2010

företagarna

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Bakgrund	3
Småföretagare mycket positiva till lärlingar.....	4
Småföretagen, sysselsättningen och svårigheten att hitta rätt arbetskraft.....	6
Lärlingsförsöket – vad har hänt?	9
Mer entreprenörskap i skolan	9
Slutsatser – förslag till åtgärder	12
Sammanfattningsvis vill Företagarna se följande åtgärder:	12

Företagarna är Sveriges största företagarorganisation. Vår uppgift är att skapa bättre förutsättningar för företagande i Sverige. Vi företräder närmare 70 000 företagare, vilket ger oss en stor möjlighet att påverka och driva opinion för ett bättre företagarklimat. Dessutom erbjuder vi våra medlemmar unika medlemstjänster och förmåner. Företagarna är en medlemsägd, medlemsstyrd och partipolitiskt obunden intresseorganisation. Vi finns över hela landet med 19 regionkontor och 260 lokala nätverk och mötesplatser.

www.foretagarna.se | info@foretagarna.se | 08-406 17 00

Sammanfattning

Lärlingsutbildning är en attraktiv form av yrkesutbildning för många småföretagare. Företagarnas undersökningar visar att, över tid och i princip oberoende av konjunktur, omkring hälften av alla småföretag med 1-49 anställda gärna tar emot och utbildar lärlingar. De något större företagen inom denna grupp är än mer positiva. Ett av skälen är brist på arbetskraft och ett annat att gymnasieskolans yrkesutbildningar i många fall inte givit eleverna rätt kompetens.

Lärlingsutbildning är den vanligaste yrkesutbildningsformen i många EU-länder och finns nu på försök som ett alternativ till skolförlagd yrkesutbildning även i Sverige. Fördelen med utbildning på en arbetsplats är att den både ger det praktiska yrkeskunnandet och insikt i företagandets villkor. För de flesta företag minskade krisen deras möjligheter att ta emot en lärling, men inom hotell- och restaurangbranschen ökade viljan att ta emot lärlingar mellan 2008 och 2009. Bristen på yrkesutbildad arbetskraft ökar nu allt mer när konjunkturen ljusnar igen.

Sverige behöver fler unga som vill starta eller ta över företag. För att förstärka viljan att satsa på att förverkliga egna idéer i eget företagande krävs att entreprenörskapet löper som en röd tråd genom hela utbildningssystemet. Vår undersökning visar att det finns stora brister i dagens skola: nära hälften av de unga mellan 18 och 29 år anser att lärare på gymnasiet generellt har bristande kunskap och erfarenhet av eget företagande. Mer än hälften anser att entreprenörskap och eget företagande borde ha större plats inom gymnasieskolans program.

Bakgrund

Efter att historiskt sett ha varit en mycket viktig och naturlig del av det totala utbildningssystemet, minskade lärlingsutbildningen gradvis i betydelse i samband med skolreformerna från 1960-talet och framåt. Inom flera hantverksyrken har det dock hela tiden varit en vedertagen form av utbildning. Den största gruppen lärlingar finns inom frisöryrket. I andra yrken, framför allt inom byggsektorn, är färdigutbildning som lärling nödvändigt för att få ett yrkescertifikat. Därutöver finns också vuxenlärlingar, om än inte i någon stor omfattning, samt lärlingsutbildning som arbetsmarknadsåtgärd. Generellt kan man dock konstatera att lärlingsutbildningens status gradvis sjönk under flera decennier, och att den inte har samma status i Sverige som i många andra europeiska länder där yrkesutbildningen kan vara helt baserad på ett system där företag och skola samverkar.

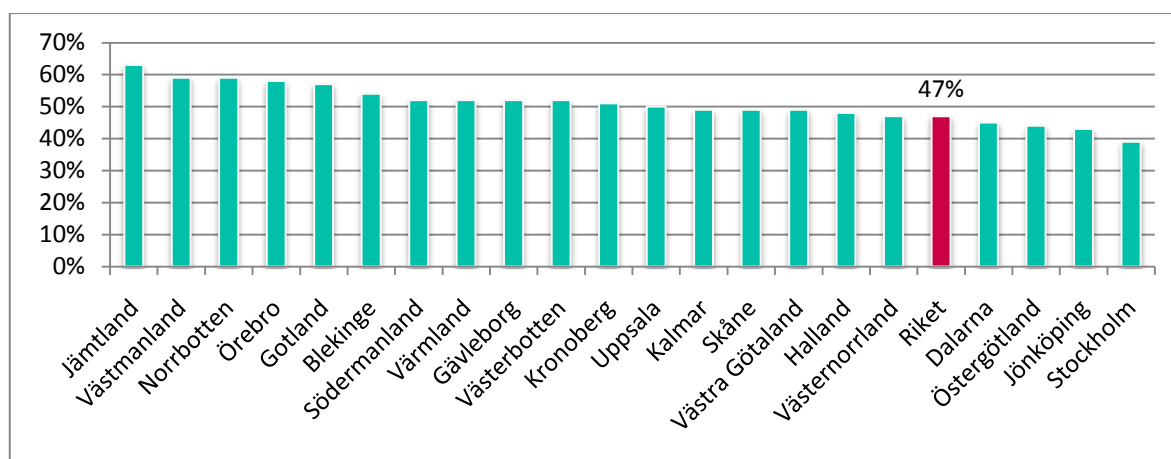
Företagarna har under lång tid förespråkat lärlingsutbildning och att denna utbildningsform ska vara ett permanent alternativ till den gymnasiala yrkesutbildningen. Det är därför mycket positivt att det sedan hösten 2008 finns en försöksverksamhet med lärlingsutbildning som gjort det möjligt för ungdomar att välja mellan yrkesutbildning i gymnasieskolan eller att utbilda sig på en arbetsplats under minst hälften av gymnasietiden. Försöksverksamheten ska permanentas när den nya gymnasieskolan startar hösten 2011. Det är en efterfrågad reform, framför allt av de mindre företagen inom tjänstesektorn som har svårt att få tillgång till arbetskraft med rätt kvalifikationer.

I denna rapport redovisas hur småföretagen ställer sig till lärlingar. Vi diskuterar vidare hur ett effektivt lärlingssystem kan bidra till en bättre fungerande arbetsmarknad, och till att småföretagens problem att hitta rätt utbildad arbetskraft minskar. Avslutningsvis utvärderas det senaste årets lärlingsförsök, samt diskuteras vikten av mer entreprenörskap i hela utbildningssystemet.

Småföretagare mycket positiva till lärlingar

De enkäter och undersökningar som Företagarna genomfört om lärlingsutbildning har stadigt visat på ett stort intresse hos de mindre företagen. Den senaste undersökningen, som genomfördes hösten 2009, visade att en stor andel av landets småföretagare anser att lärlingsutbildning är en viktig del av lösningen på problemet med arbetskraftsbrist. Nästan hälften av småföretagarna (47%) uppger vidare att de gärna skulle vilja ta emot och utbilda lärlingar. Högst andel finns i Jämtlands län där fler än sex av tio företag är positiva till att ta emot lärlingar.

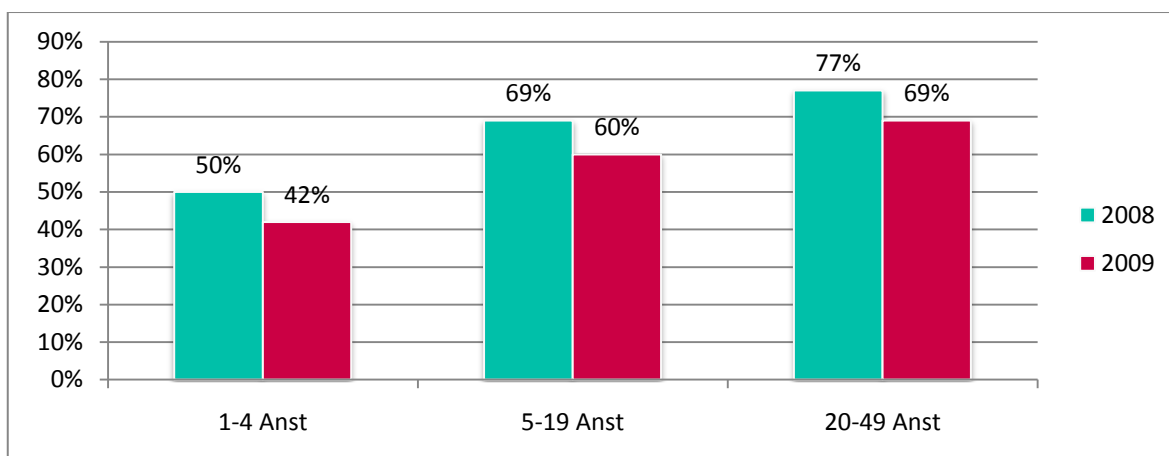
Diagram 1: Skulle ni vilja ta emot lärlingar i ert företag (län)?

Källa: Småföretagsbarometern, hösten 2009.

Ju fler anställda i företaget, desto mer villig är man att ta emot lärlingar, visar vår undersökning. I företag som har 20-49 anställda uppger 69 procent att de vill ta emot lärlingar. Dock var det faktiskt företag med under 10 anställda som hade mer än hälften av lärlingarna under det första försöksåret 2008/09 (se nedan).

Diagram 2: Skulle ni vilja ta emot lärlingar i ert företag (storlek på företag)?

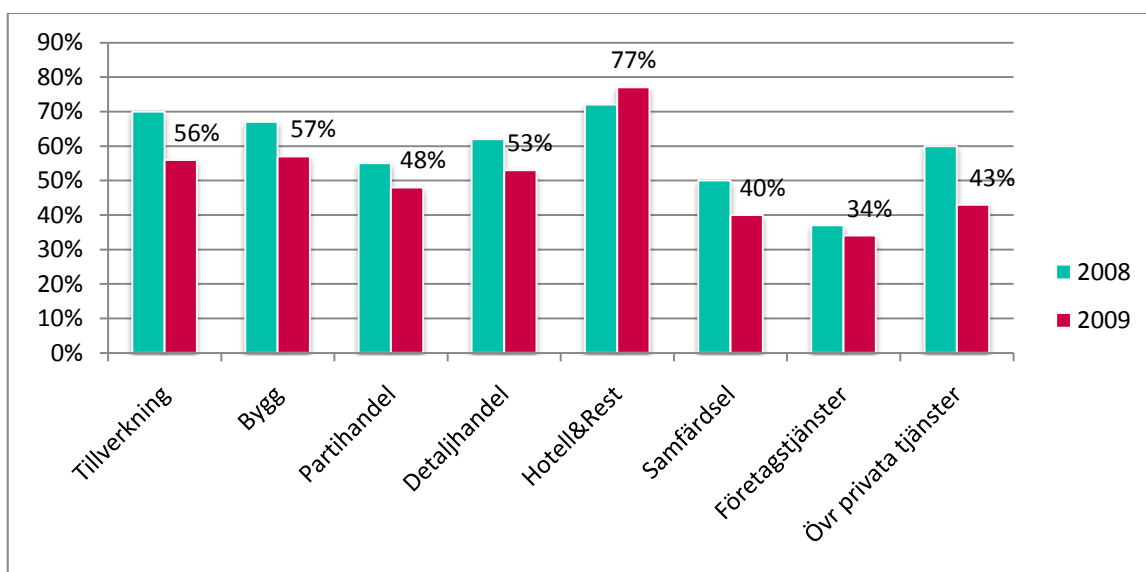

Källa: Småföretagsbarometern, 2008 och 2009.

Vissa branscher har ingen tradition av att ta emot lärlingar. Trots det, så uppger 34 procent inom gruppen företagstjänster att de är positiva till att ta emot lärlingar, vilket stöder tanken att det inom alla yrkesprogrammen på gymnasiet borde finnas lärlingsutbildning som en valbar variant. Första försöksåret visar också att det finns företag inom denna sektor som har lärlingar.

Samtliga branscher visar en nedgång i viljan att ta emot lärlingar jämfört med hur det såg ut 2008, med hotell & restaurang som undantag. Där uppger hela 77 procent av företagen att de kan tänka sig att utbilda en lärling.

Diagram 3: Skulle ni vilja ta emot lärlingar i ert företag (uppdelat på branscher)

Källa: Småföretagsbarometern, 2008 och 2009.

Att viljan att ta emot lärlingar sjunker något i den senaste undersökningen är inte så konstigt, med tanke på att den genomfördes mitt under den djupaste krisen på 20 år. Sett i ett lite längre perspektiv kan vi snarare konstatera att intresset för lärlingar är oförändrat högt. Vid en liknande undersökning 1997 (Lärling för vem och varför, Företagarna, 1997) svarade hälften av företagen med under 10 anställda att de kunde tänka sig att ta emot en lärling. Hos de större företagen var det ännu fler, två tredjedelar av de tillfrågade, som var positiva. Våren 2002 (Morgondagens Yrkesutbildning, Företagarna, 2002) var drygt hälften av samtliga tillfrågade företagare (ca 4 200) med 1-49 anställda beredda att ta emot en lärling. Intresset var störst i hotell och restaurangbranschen, därefter kom byggföretagen och handeln. Frågor i Småföretagsbarometern våren 2008 visar liknande positiva resultat.

Småföretagen, sysselsättningen och svårigheten att hitta rätt arbetskraft

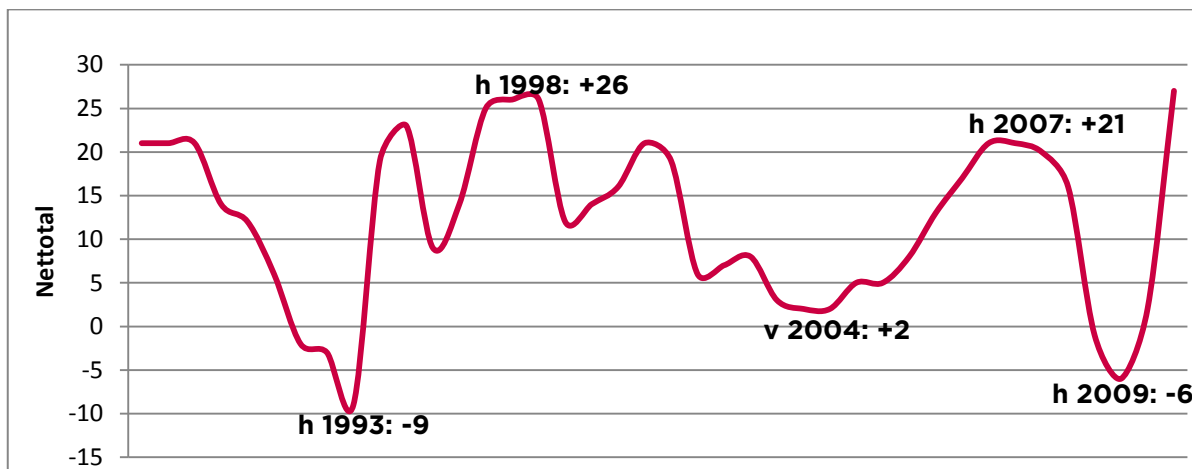
Ett viktigt skäl för intresset för att ta emot lärlingar är den brist på arbetskraft med rätt kompetens som under lång tid varit ett av de största hindren för tillväxt i småföretagen. Oavsett arbetslöshetens omfattning i samhället har småföretagen upplevt detta problem. Gymnasieskolans yrkeslinjer har inte erbjudit den kompetens som efterfrågats, varför önskemålen om en bättre yrkesutbildning i gymnasieskolan samt lärlingsutbildning varit ständigt återkommande i enkäter och undersökningar. En yrkeshögskola som tillgodoser behovet av djupare och bredare yrkeskunnande har även det varit ett starkt önskemål.

En andra förklaring till småföretagarnas positiva syn på lärlingsutbildningen är att man inte tycker att Arbetsförmedlingen fungerar effektivt och kan förse dem med arbetskraft med rätt kompetens. Detta framgår tydligt t ex av att Arbetsförmedlingen får låga betyg i Företagarnas myndighetsranking både 2006, 2007 och 2008 (Företagarna/SIFO). Även när brist på arbetskraft inom vissa yrken eller sektorer har konstaterats, tar det för lång tid att åtgärda detta, eftersom Arbetsförmedlingen inte tillgodosett behovet och utbildningssystemen varit långsamma och byråkratiska.

De små företagen är ekonomins ryggrad sysselsättningsmässigt, och det är även i dem som de nya jobben skapas. Sett över den senaste tioårsperioden är den här i grova drag 9 av 10 nya jobb tillkommit i företag med högst 50 anställda. Småföretagens vikt i ekonomin kan dessutom förväntas bli än större i takt med att strukturomvandlingen ytterligare ökar takten till följd av tuffare internationell konkurrens och öppenhet, samt en mycket snabb teknikutveckling. En växande del av tillväxten kommer därför att ske i de små företagen och speciellt i tjänstesektorn.

Konjunkturen för småföretagen har åter ljusnat efter den djupa lågkonjunkturen. Det visar Småföretagsbarometern för våren 2010. Småföretagen anser nu att det värsta är över och ser optimistiskt på framtiden. En fjärdedel tror sig behöva anställa fler personer under det kommande året (se Diagram 4 nedan). För att detta scenario ska förverkligas krävs att rätt utbildad arbetskraft finns tillgänglig när vändningen väl kommer.

Diagram 4. Utveckling av sysselsättningstillväxt för småföretag. 1985-2009

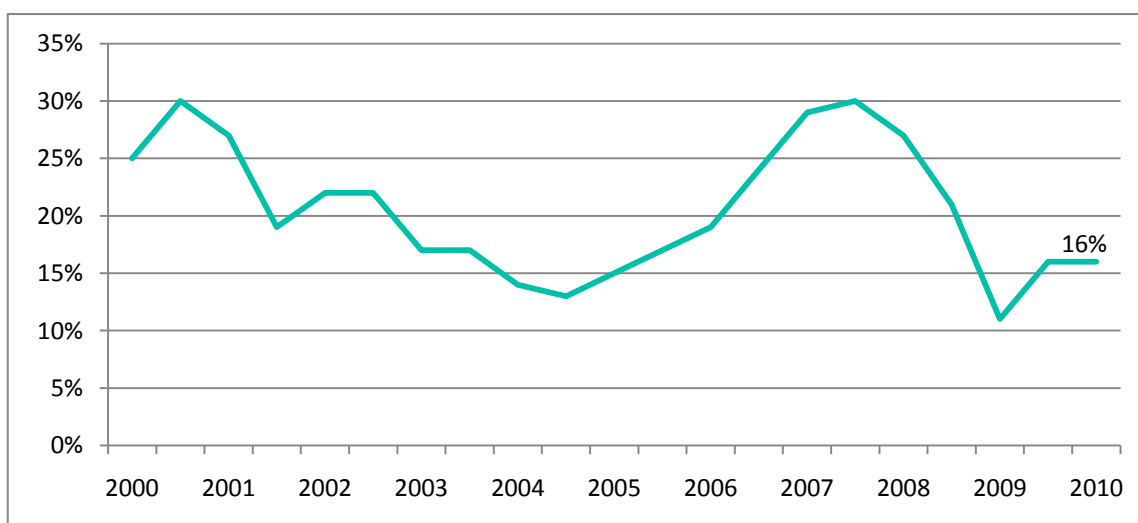

Källa: Småföretagsbarometern, 1985-2009.

Ett orosmoln när det gäller den framtida sysselsättningstillväxten är att andelen småföretag som uppger att deras främsta tillväxthinder är brist på lämplig arbetskraft börjar öka redan nu (se Diagram 5 nedan). Detta samtidigt som arbetslösheten ligger nära tioprocentstränsen. I lågkonjunkturen 2003-04 var arbetskraftsbristen inte lika tydlig samtidigt som arbetslösheten var betydligt lägre. Detta indikerar att arbetskraftsbristen kan bli akut inom vissa områden den här gången.

Som jämförelse kan nämnas att vid högkonjunkturs topp uppgav hela 30 procent av tillfrågade småföretagare att deras främsta tillväxthinder var brist på lämplig arbetskraft.

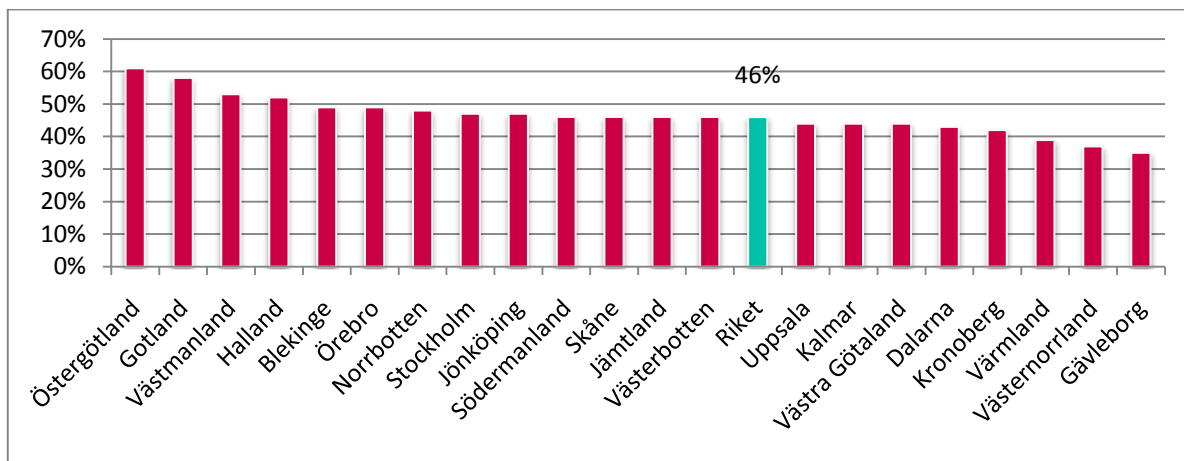
Diagram 5. Andel småföretag som uppger brist på arbetskraft som främsta tillväxthinder. 2009

Källa: Småföretagsbarometern, våren 2010.

Nästan hälften av Sveriges småföretagare (46 procent) uppgav hösten 2009 att de kommer behöva anställa yrkesutbildade medarbetare under de kommande tre åren. Våren 2008 var andelen endast något högre (49 procent). Detta är anmärkningsvärt med tanke på den kraftiga avmattningen av ekonomin mellan de olika mätningarna, men visar dels hur väl småföretagen trots allt stod emot krisen, dels att småföretagen liksom resten av ekonomin har stora generationsväxlingar runt hörnet som helt enkelt måste genomföras.

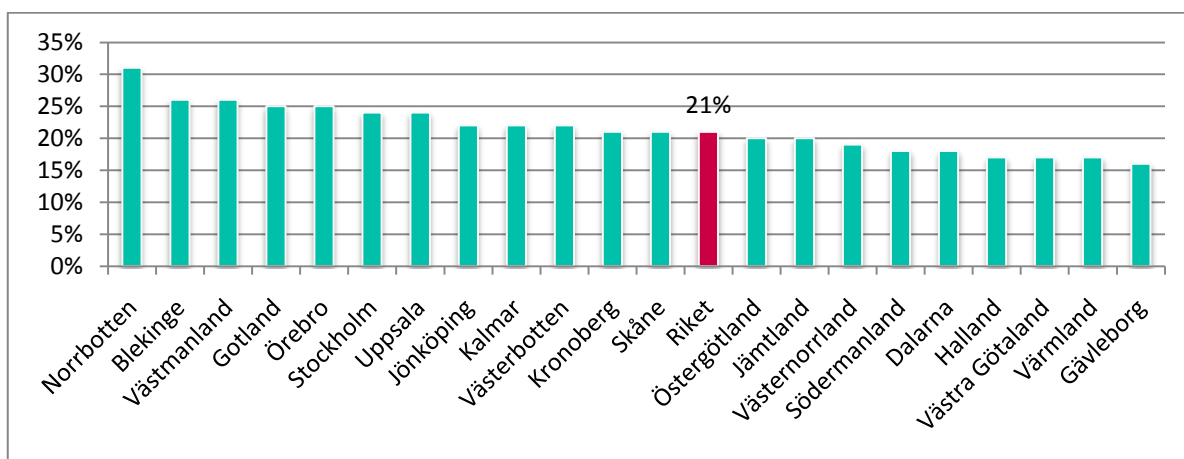
Diagram 6. Andel småföretag som kommer behöva anställa yrkesutbildad personal inom tre års tid

Källa: Småföretagsbarometern, hösten 2009.

21 procent av småföretagen uppger att de behöver vidareutbilda nyrekryterad yrkesutbildad personal i ganska eller mycket hög utsträckning. Allt detta understryker vikten av lärlingsutbildningen.

Diagram 7. I vilken utsträckning man anser sig behöva vidareutbilda nyrekryterad personal med yrkesutbildning

Källa: Småföretagsbarometern, hösten 2009.

Lärlingsförsöket – vad har hänt?

Försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning startade 2008. Avsikten var att samla erfarenheter inför en permanent variant med lärlingsutbildning inom ramen för den nya gymnasieskolan som ska införas hösten 2011. Ursprungligen beslöts att försöket skulle omfatta 4 000 platser, som senare utökades till 5 000, eftersom ansökningarna från skolorna översteg de ursprungliga platserna. Till slut blev 3 609 lärlingsplatser tillsatta. Att antalet var lägre än antalet platser var inte förvånande, eftersom tiden för information och planering var mycket begränsad och många elever fick dålig eller ingen information om möjligheten att söka lärlingsvariant inför skolstarten. Hösten 2009 ökade antalet till 3 931 lärlingar i gymnasieskolans årskurs 1.

De allra flesta lärlingarna finns inom bygg- och fordonsprogrammen. Där finns en stark lärlingstradition. Handeln hamnar också högt. Däremot fanns det under det första

försöksåret bara ett drygt 100-tal lärlingar inom hotell och restaurang. Det är lite förvånande, med tanke på att intresset från företag inom branschen varit genomgående högt i våra undersökningar, fortfarande var högt 2008 och dessutom ökade 2009 (se Diagram 3 ovan).

Bättre kunskap om lärlingsvarianten hos studie- och yrkesvägledare är önskvärt, liksom om olika branscher, yrken och framtidsmöjligheter – samt inte minst om möjligheten att starta eget företag.

Företagarna har starkt poängterat att det är en styrka för utbildningen om lärlingen är elev vid en gymnasieskola under lärlingstiden. Det underlättar samverkan mellan teori och praktik. Vi anser också att utbildande företag ska få en ersättning för sina insatser.Handledning och utbildning tar tid och måste få göra det. Även om inte kostnaderna för utbildningsinsatsen täcks fullt ut, har ersättningen en positiv effekt och är en uppmuntran. Dessvärre visar den första uppföljningen av det nu pågående lärlingsförsöket att de extra resurser som var avsedda för utbildande företag stannar i skolan. Offentliga medel som avsatts till handledarutbildning har alltså inte utnyttjats.

Mer entreprenörskap i skolan

Utöver kompetensbrist och arbetskraftbrist är det också brist på människor som vill ta över eller starta företag. Sverige har den lägsta andelen företagare inom EU, och dessutom de äldsta. Trots att 75 procent av ungdomarna säger sig vilja bli företagare (se nedan) är det mindre än en procent av unga 15-24 år som faktiskt startar företag. Det ger Sverige plats nummer fyra från botten av jämförbara länder i EU (Eurostat 2008). Ett skäl till det låga intresset för företagande är dels attityderna mot företagande, och dels utbildningssystemet, där anställningsbarhet är den förhärskande inriktningen. Företagande och entreprenörskap har försvinnande litet utrymme i skolan och inom den högre utbildningen.

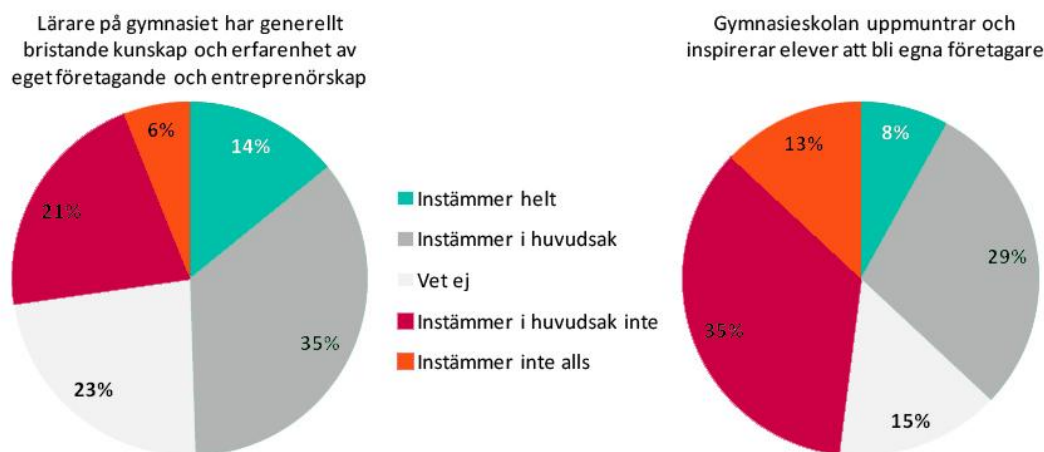
I dagens gymnasieskola ska alla program, studieförberedande och yrkesförberedande, ge behörighet till högre studier. Det tidigare målet var dessutom att minst hälften av eleverna skulle gå vidare till högskolan. I den gymnasieskola som träder i kraft hösten 2011 innebär yrkesprogrammen en yrkesutbildning, inte endast förberedande, och yrkesinnehållet har stärkts. Lärlingsutbildningen har fått ett ytterligare ökat fokus på yrkeskunskaperna vilket medfört något mindre teori och ger därmed inte automatiskt behörighet att söka till högskolan. Denna utveckling har förbättrat möjligheterna för de praktiskt inriktade eleverna att få ökad yrkeskompetens. Lärlingsvarianten ger också snabbt kontakt med arbetslivet och möjlighet att få göra saker ”på riktigt”.

Yrkeskompetensen förstärks, men dessvärre saknas företagarperspektivet i den nya gymnasieskolan. I den nya gymnasieskolan betonas anställningsbarheten, något som också i allt högre utsträckning gäller för den högre utbildningen. Utbildningssystemet, på alla nivåer, borde göra valet likvärdigt mellan att bli företagare och att bli anställd.

Företagarna har undersökt hur det ser ut med företagande och entreprenörskap i gymnasieskolan. Resultatet är att företagande och entreprenörskap saknas i alltför stor utsträckning.

Varannan tillfrågad i åldern 18-29 år anser att lärare har bristande kunskap och erfarenhet av företagande och entreprenörskap. Endast 37 procent tycker att gymnasieskolan idag uppmuntrar och inspirerar elever att bli företagare. Varannan tillfrågad tycker också att lärarna har bristande kunskap och erfarenhet av företagande och entreprenörskap.

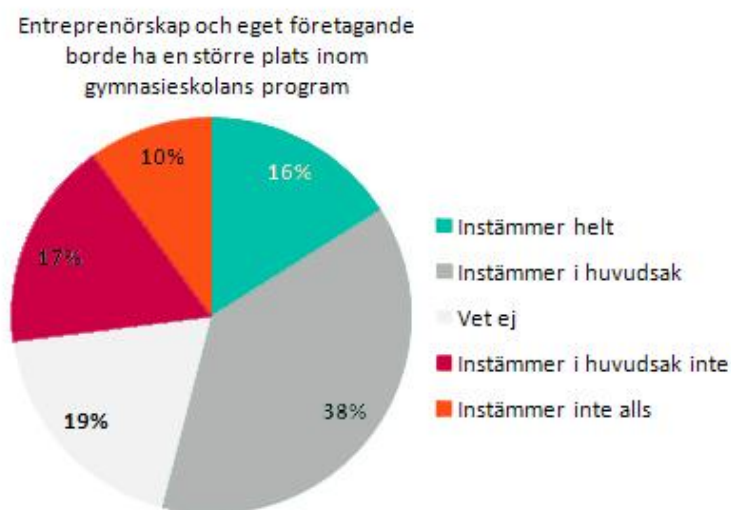
Diagram 8. Ungas (18-29 år) uppfattningar om entreprenörskap och eget företagande i gymnasieskolan (del I).

Källa: Företagarna/Novus, 2010.

En majoritet av unga, 54 procent, tycker att entreprenörskap och eget företagande borde få större plats på gymnasiet. Ännu fler, 56 procent, fick ingen undervisning om hur man startar eget. Trots det svarar en fjärdedel att de har planer på att starta eget företag.

Diagram 9. Ungas (18-29 år) uppfattningar om entreprenörskap och eget företagande i gymnasieskolan (del II).

Källa: Företagarna/Novus, 2010.

Att göra entreprenörskap och företagande till en del av skolans verksamhet är ett långsiktigt arbete. Mer och bättre strukturerat samarbete mellan lokala företagare, bättre struktur på praktikperioder och lärlingsutbildning bör ge snabbare effekt i förståelsen för företagandets villkor. Men för att barn och unga ska få ett entreprenöriellt förhållningssätt, bör lärarutbildningen innehålla metoder och arbetsätt för detta, liksom fortbildning för lärare och rektorer samt fortbildning för studie- och yrkesvägledare.

Slutsatser – förslag till åtgärder

Företagarna har i ett antal rapporter och skrifter pekat på vikten av att unga ges möjlighet att tidigt få kontakt med arbetslivet samt att samverkan mellan skolan och företagen måste underlättas och förbättras. Vi har pekat på att kunskap om företagande och entreprenörskap som förhållningssätt måste bli en integrerad del i utbildningsväsendet. Det livslånga lärandet – eller ”mobication”, det senaste modeordet – är en realitet. Därför krävs en mycket bättre, mer lättillgänglig information både inom och utanför skolväsendet om företagande, yrkesval och möjligheter att komplettera, fördjupa och byta yrke. Det ska inte finnas några återvändsgränder i utbildningssystemet. All utbildning och all kompetens ska kunna valideras så att även den informella och icke-formella kompetensen kommer med.

På många områden som rör bristyrken och tillväxtfrågor sker i dag samordning och åtgärder regionalt. Yrkeshögskolan arbetar med regionala kriterier för behov och utbud. Vi menar att detta också måste gälla för yrkesprogrammen inom gymnasieskolan. Det behövs en effektiv regional samordning och ett samlat regionalt grepp om lärlingsutbildningen.

Ytterligare åtgärder för att stärka företagande, sysselsättning och tillväxt vi har pekat på är behovet av förenklingar och ändringar av regelsystemen, inte minst inom LAS. Öka samverkan mellan skolan och företagen liksom mellan högskolan och yrkeshögskolan. Gör det lättare att starta eget.

Sammanfattningsvis vill Företagarna se följande åtgärder:

- Permanenta lärlingsalternativet i gymnasieskolan, med lärlingen som elev
- Bygg ut systemet med vuxenlärling
- Mer entreprenörskap i skolan - stimulera unga att behålla sin företagsamhet
- Informera mera – ökade kunskaper hos studie- och yrkesvägledare
- Samordna gymnasiets yrkesutbildningar regionalt
- Samverkan mellan företag och Yrkeshögskolan
- Bättre matchning mellan småföretagens behov och utbudet
- Utveckla samarbetsformer mellan skolan och företagen, kanske behövs lotsar
- Underlätta yrkesbyte genom flexibelt yrkesvux, breddning och fördjupning inom yrket genom yrkeshögskolan
- Underlätta övergång mellan yrkeshögskolan och högskolan
- Använd validering som verktyg för att bedöma kompetens
- Gör turordningsreglerna i LAS mer flexibla och lagstadga ett absolut undantag för unga i utbildning
- Avskaffa Arbetsförmedlingen – satsa på konkurrensutsättning av förmedling av arbete – bonussystem